

EKONOMSKO - POSLOVNA FAKULTETA MARIBOR

ŠTUDIJSKI PREDMET : SOCIOLOGIJA

SEMINARSKA NALOGA ZA SOCIOLOGIJO

Naslov : "**Človekove pravice**"

Št. indeksa :

Uvod:

Pravice in svoboščine so s pravili urejene pravice posameznika v odnosu do državne oblasti. V skladu z moderno zasnovano ustavo v demokratični državi je tudi v slovenski ustavi človekovim pravicam in svoboščinam določeno pomembno mesto in odmerjen velik del ustavnega besedila. Zajema celotno 2. poglavje ustave, nekatere pa najdemo tudi v drugih delih ustave. Primerjava z ustavami evropskih držav, ki so nastale v zadnjih desetletjih in dajejo človekovim pravicam pomembno mesto v ustavnih določbah, pa tudi s ključnimi mednarodnimi akti o človekovih pravicah (zlasti z obema že omenjenima paktoma in Evropsko konvencijo o varstvu človekovih pravic), priča o tem, da vsebuje slovenska ustava celovito in dovolj popolno ureditev človekovih pravic in svoboščin.

SPLOŠNE DOLOČBE O ČLOVEKOVIH PRAVICAH IN SVOBOŠČINAH

Ustava začneja 2. poglavje s členom, ki ureja enakost pred zakonom. Ustava prepoveduje kakršnokoli diskriminacijo, saj določa, da so v Sloveniji vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj ali katerokoli drugo osebno okoliščino.

Danes velja načelo pravne enakosti za eno izmed temeljnih ustavnih načel, ki zaobjema celotno zgradbo posameznega pravnega reda. To načelo sicer ne preprečuje zakonodajalcu, da bi različno urejal pravna razmerja. Tako bo na primer zakonodajalec različno uredil pravice in dolžnosti kupca in različno pravice in dolžnosti prodajalca. Bistveno pa je, da pri tem ne sme oblikovati takih določb, ki bi pomenile bodisi zapostavljanje bodisi dajanje privilegijev pravnim subjektom, ki se znajdejo v enakih oziroma podobnih družbenih položajih.

Vsakomur mora biti zagotovljeno enako varstvo pravic pred sodišči in drugimi državnimi organi.

Pomembna je določba ustave, ki zagotavlja neposredno uresničevanje pravic na podlagi pravic ustave. To pomeni, da za njihovo udejanjanje ni potreben zakonodajalec poseg, razen če ustava zakonodajalca izrecno pooblašča.

Nič manj ni pomembna določba, da so pravice omejene samo s pravicami drugih ter v tistih primerih, ki jih določi sama ustava. Te omejitve so na primer pri varstvu osebne svobode, pri svobodi gibanja, pri nedotakljivosti osebnih stvari, ...

Za človekove pravice in temeljne svoboščine je zagotovljeno sodno varstvo. Vsakdo, ki so mu bile pravice kršene, ima pravico zahtevati odpravo posledic, ki so nastale s kršitvijo. Ustavno predvidena je tudi možnostčasne razveljavitve in omejitve pravic, ki je dopustna tedaj, kadar se država znajde v vojnem in izrednem stanju. Vendar nekaterih pravic ni mogoče omejiti (kot so nedotakljivost življenja, prepoved mučenja, varstvo človekove osebnosti in dostojanstva, domneva nedolžnosti, načelo zakonitosti v kazenskem pravu, pravno jamstvo v kazenskem postopku in svoboda vesti).

OSEBNE PRAVICE IN SVOBOŠČINE

Sem sodijo vse pravice, ki varujejo človekovo življenje in svobodo, njegovo osebnost in dostojanstvo, zlasti ob soočenju z državno oblastjo.

Človekovo življenje je nedotakljivo, zato je odvzem človekovega življenja protipravno dejanje. V Sloveniji ni smrtne kazni. Prepovedano je mučenje, se pravi hude telesne in duševne bolečine ter nečloveško ali ponižujoče kaznovanje ali ravnanje.

Zajamčena je osebna svoboda. Omejiti jo je samo, če to omejitev izrecno dopušča zakon (na primer, ko se oseba znajde v kazenskem postopku). Ker gre za poseg v tako pomembno človekovo pravico, je razumljivo, da že ustava določa, kako dolgo sme trajati odvzem prostosti in kdo sme odločati o tem odvzemu. To pravico ima samo sodišče. Ob priporu, najkasneje pa v 24. urah po njem, mora biti priprtemu vročena obrazložena odločba. Pripor sme trajati samo toliko časa, dokler so za to dani zakonski razlogi (begosumnost, nevarnost, ...), toda najdalj tri mesece. Vrhovno sodišče sme pripor podaljšati še za tri mesece in če do tega roka državni tožilec ne vloži obtožnice, morajo obdolženca izpustiti.

Vsakomur, ki je obdolžen kaznivega dejanja, zagotavlja ustava, da bo veljal za nedolžnega, dokler njegova krivda ni ugotovljena s pravnomočno sodbo. Nihče ne sme biti kaznovan za dejanje, za katero ni zakon določil, da je kaznivo, in ni zanj predpisal kazni, še preden je bilo dejanje storjeno. O obtožbi odloča neodvisno, nepristransko in zakonom ustanovljeno sodišče. Sojenje mora biti javno. V kazenskem postopku, je zagotovljeno spoštovanje človekove osebnosti in njegovega dostojanstva. Prepovedano je vsako nasilje nad osebami, ki jim je odvzeta prostost, ter vsakršno izsiljevanje priznanj in izjav. Obdolžencu so zagotovljene še naslednje pravice : pripraviti svojo obrambo, soditi mu smejo v njegovi navzočnosti, sme se braniti sam ali z zagovornikom, zagotovljeno mora biti izvajanje dokazov v njegovo korist in ni dolžan priznati krivde. Proti odločbi sodišča se ima pravico pritožiti. Kdor pa je bil po krivem obsojen za kaznivo dejanje, ima pravico do povrnitve škode in do rehabilitacije.

K osebnim pravicam sodi tudi svoboda gibanja, ki zajema pravico vsakogar, da se prosto giblje in si izbira prebivališče, da zapusti državo in se vanjo kadarkoli vrne. Tudi to pravico je mogoče omejiti (na primer, da se prepreči širjenje nalezljivih bolezni, zavaruje javni red, itd.).

Ustava izrecno varuje človekovo dostojanstvo ter zagotavlja nedotakljivost človekove telesne in duševne celovitosti. Varuje njegovo pravico do zasebnosti in varnosti. Po ustavi je stanovanje nedotakljivo. Preiskavo sme dovoliti samo sodišče.

Zagotovljena je tajnost pisem in drugih občil. Ta pravica se lahko omeji, toda le na podlagi sodne odločbe in samo tedaj, če je to nujno za potek kazenskega postopka ali za varnost države. Zagotovljeno mora biti tudi varstvo osebnih podatkov (podatkov, ki kažejo na lastnosti, stanja in razmerja posameznika). Prepovedana je vsaka zloraba teh podatkov.

POLITIČNE PRAVICE IN SVOBOŠČINE

Sem sodijo vse pravice in svoboščine, ki omogočajo ljudem, da vplivajo na oblikovanje javne oblasti, da sodelujejo pri njenem izvrševanju in jo nadzirajo.

Sem sodi svoboda izražanja, ki zajema poleg tega svobodo misli, svobodo govora in javnega nastopanja, tiska in drugih oblik javnega obveščanja in izražanja.

Svoboda vesti jamči vsakomur, da svobodno izpoveduje vero in javno ali zasebno izraža svoje občutke, misli, stališča in opredelitve. Nihče pa se ni dolžan opredeliti glede svojega verskega ali drugega prepričanja.

Kot posebno obliko svobodne opredelitve ureja ustava pravico do govora vesti. Ta ugovor je dopusten v primerih, kadar se s tem ne omejujejo pravice drugih oseb. Človek bo uporabil to pravico tedaj, kadar ugotovi, da bi ravnal zoper svojo vest, če bi se podredil pravnemu pravilu. Ta pravica je za državljane, ki zaradi svojih verskih, filozofskih ali človekoljubnih nazorov niso pripravljeni sodelovati pri opravljanju vojaških obveznosti.

Pomembna je pravica do zbiranja in združevanja. S pravico do mirnega zbiranja in do javnega zborovanja se uresničujejo nekatere druge temeljne pravice in svoboščine (na primer svobode izražanja misli, govora in javnega nastopanja, izpovedovanja vere, itd.). Pravica do svobodnega združevanja pa omogoča organizirano povezovanje ljudi zato, da bi lažje zadovoljevali svoje cilje in uresničevali skupne interese. Najpomembnejše je združevanje na političnem področju, se pravi ustanavljanje političnih strank. Za zavarovanje pravic delavcev pa je zlasti pomembno združevanje v sindikate. Tudi pravico do zbiranja in združevanja sme omejiti zakon, če to zahteva varnost države ali javna varnost, ter varstvo pred širjenjem nalezljivih bolezni. Pravice do združevanja v politične stranke nimajo pripadniki oboroženih sil in policije.

Osrednja politična pravica je volilna pravica, kot temeljna pravica predstavniške demokracije. To pravico daje ustava vsakemu državljanu, ki je dopolnil 18 let. Volilna pravica je splošna in enaka. Splošna volilna pravica je pravica vsakega državljana, da voli ne glede na svojo narodnostno, rasno, ekonomsko ali drugo pripadnost. Enaka volilna pravica pa pomeni, da ima glas vsakega volilca enako vrednost. Volilna pravica obsega pravico voliti (aktivna volilna pravica) in pravico biti izvoljen (pasivna volilna pravica).

Med politične pravice sodi še pravica državljana, da sodeluje bodisi neposredno ali po izvoljenih predstavnikih pri opravljanju javnih zadev, kakor tudi pravica do peticije. S peticijo razumemo pobudo ali zahtevo državljanov, ki jo naslovijo na državne organe in z njo opozorijo na probleme, ki nastajajo v družbi.

SOCIALNE, EKONOMSKE IN KULTURNE PRAVICE

Sem sodi svoboda dela, ki pomeni pravico do proste izbire zaposlitve, enako dostopnost vsakega delovnega mesta pod enakimi pogoji ter prepoved prisilnega dela.

Pravica do socialne varnosti je pravica, ki naj vsakemu človeku zagotovi dostojanstvo in ekonomsko varnost (zdravstveno, invalidsko, pokojninsko in drugo socialno zavarovanje). Posebej je zagotovljeno varstvo invalidov, ki vključuje

pravico do usposabljanja za delo. Otroci z motnjami v telesnem in duševnem razvoju imajo pravico do izobraževanja in usposabljanja za dejavno življenje v družbi.

Ustava določa, da se zakonska zveza sklone pred pristojnim državnim organom in da temelji na enakopravnosti zakoncev. Starši imajo pravico in dolžnost vzdrževati, izobraževati in vzgajati svoje otroke. Otroci, rojeni zunaj zakonske zveze, imajo enake pravice kakor otroci, rojeni v njej. Odločanje o rojstvih otrok je svobodno. Ustava določa, da uživajo otroci posebno varstvo in skrb. Zagotavlja jim posebno varstvo pred gospodarskim, socialnim, telesnim, duševnim ali drugim izkoriščanjem in zlorabljanjem.

Med ekonomske pravice spada tudi pravica do zasebne lastnine in pravica do dedovanja.

Kulturne pravice zajemajo najprej svobodo izobraževanja, kar pomeni, da se lahko vsakdo pod enakimi pogoji vključuje v vse oblike izobraževanja. Osnovnošolsko izobraževanje je obvezno in brezplačno.

Zagotovljena je svoboda znanstvenega in umetniškega ustvarjanja. Prav tako je zagotovljeno varstvo avtorskih pravic in drugih pravic, ki izvirajo iz umetniške, znanstvene, raziskovalne in izumiteljske dejavnosti.

Državnim univerzam in državnim visokim šolam zagotavlja ustava samostojnost, kar pomeni, da lahko samostojno odločajo o svoji organiziranosti.

Ustava določa, da ima vsakdo pravico svobodno izražati pripadnost k svojemu narodu ali narodni skupnosti, gojiti in izražati svojo kulturo, ter uporabljati svoj jezik in pisavo.

PRAVICE NARODNIH MANJŠIN (SKUPNOSTI)

Avtohtoni italijanski in madžarski skupnosti ter njunim pripadnikom zagotavlja slovenska ustava posebne pravice. Te so, da svobodno uporabljajo svoje narodne simbole, in da za ohranjenje svoje narodne identitete ustanavljajo organizacije, razvijajo kulturne in znanstveno - raziskovalne dejavnosti ter dejavnosti na področju javnega obveščanja in založništva. Pravico imajo do vzgoje in izobraževanja v svojem jeziku in da gojijo odnose s svojima matičnima narodoma in njunima državama. Poleg slovenščine je uradni jezik tudi italijanščina oz. madžarščina.

Ustanavljajo lahko tudi svoje samoupravne skupnosti. Narodni skupnosti morata biti tudi neposredno zastopani v državnem zboru ter v predstavniških organih lokalne samouprave.

Ustavna novost je določba, ki priznava posebne pravice in položaj tudi romski skupnosti v Sloveniji.

Ustava pa priznava tujim državljanom tudi pravico do pribežališča, kadar jih preganjajo zaradi zavzemanja za človekove pravice in temeljne svoboščine. Tujce je dovoljeno izročiti samo v primerih, predvidenih z mednarodnimi pogodbami, ki obvezujejo Slovenijo.

Slovenija je kot sestavni del SFRJ do 1991 urejala vprašanja varstva človekovih pravic v skladu z državno politiko. S prenehanjem najhušega stalinističnega obdobja

po 1951 so se začele kazati spremembe glede spoštovanja človekovih pravic med drugim tudi v tem, da je SFRJ 1966 podpisala in 1971 ratificirala Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah in Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah.

Republika Slovenija je nasledstvo glede obeh paktov notificirala 1992, to je bila tudi spodbuda za vse pogostejše zahteve po uveljavitvi določb teh paktov v notranji, zlasti kazenski zakonodaji. Idejo o spoštovanju in varstvu človekovih pravic so v Sloveniji v '80 letih najmočneje uveljavljala zlasti civilno - družbena gibanja. Marca 1988 je bil pri RKSZDL Slovenije sprejet sklep o ustanovitvi foruma za varstvo človekovih pravic, ki se je jeseni istega leta preimenoval v Svet za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Svet je opravljal naloge varuha člov. pravic v posameznih primerih kršitev, ob enem pa opozarjal javnost in skupščino RS na primere bolj sistematičnih ter številnih kršitev. V okviru tega sveta je bil izdelan 1. osnutek poglavja nove slovenske ustave, ki določa člov. pravice in temeljne svoboščine. Svet je tudi predlagal naj Slovenija dobi institucijo varuha člov. pravic, ki jo pod imenom ombudsman pozna večina evropskih držav. Ustava RS ('91) je to zamisel sprejela (159. člen) in na tej podlagi je svet pripravil osnutek zakona, ki je bil konec '93 sprejet v državnem zboru. Varuh člov. pravic Ivan Bizjak je začel delovati v začetku '95 leta. Ko je leta '93 Slovenija postala članica Sveta Evrope je '94 ratificirala evropsko Konvencijo o varstvu člov. pravic in temeljnih svoboščin z vsemi 11 protokoli. S tem so dobili državljani Slovenije možnost, da se zaradi kršitve katere od s konvencijo zavarovanih pravic pritožijo pri Evropski komisiji za člov. pravice. Leta '93 je državni zbor ratificiral tudi fakultativni protokol k Mednarodnem paktu o državljanskih in političnih pravicah, z njim je osebam, ki spadajo pod jurisdikcijo Slovenije priznana pravica, da se pritožijo pri Odboru za člov. pravice ZN kadar menijo, da so bile v zvezi z njimi kršene člov. pravice, določene v tem paktu.

LITERATURA:

- PRAVO, Anton Perenič, Ljubljana 1993
- ENCIKLOPEDIJA SLOVENIJE, 9. ZVEZEK, Založba Mladinska knjiga,

Ljubljana 1995
- LEKSIKON POLITIKE, Vladimir Sruk